

BURSA KADI DEFTERLERİ ve ÖNEMİ

Salih PAY*

ÖZET

Bu makalede Bursa kadı defterlerinin sayısı, numaralandırılması, günümüze ulaşması ve defterler üzerinde yapılan çalışmalar ele alınmıştır. Osmanlılara ait en eski tarihli defterin Bursa kadı defterleri arşivinde olması ve yine bu arşivin 1062 adet sicil ile İstanbul'dan sonra en fazla sayıda kadı defterini bulundurması Bursa'yı kadı defterleri açısından önemli kılmaktadır. 19. yüzyıla kadar mahkemelerde veya bizzat kadıların yanında muhafaza edilen kadı defterleri, ilk defa 1834 yılında Şeyh Süleyman Efendi Mektebi'nde bir araya getirilmiştir. 1868 yılında İstanbul'a gönderilen defterler, bir müddet sonra Bursa'ya geri getirilmiş ve sırasıyla Çendik Medresesi, Evkaf Dairesi ve Ulu Cami'de korunmuştur. 1945 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi'ne devredilen siciller son olarak 1991 yılında Millî Kütüphaneye gönderilmiştir. Sicillere yönelik çalışmalar defter merkezli ve konu merkezli olmak üzere iki şekilde gerçekleşmiştir.

SUMMARY

Bursa Court Records and Their Importance

This article investigates on Bursa court records in terms of their number, ordering method, history, and the studies on the records. Court records are the books that record the decisions of the judges in shariah courts and cases. Bursa is regarded as very important in terms of court records because of the fact that the oldest Ottoman court records are located in Bursa archives, and with its 1062 records, Bursa archive contains the most number of records after Istanbul archives. The court records, which

---

* Yard. Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı.

had been kept in the courts or under the mandate of the judges until the 19th century, were brought together for the first time in Seyh Suleyman Efendi Mektep (Shaikh Suleyman Efendi School) in 1834. The records which were sent to Istanbul in 1868, were brought back to Bursa after some time, and kept in Cendik Medresesi (Madrasa of Cendik), Evkaf Dairesi (Department for Foundations) and Ulu Cami, respectively. The records were then transferred to Bursa Museum of Archeology in 1945 and finally sent to Milli Kutuphane (National Library) in Ankara. The studies that examined the records have been conducted in two forms as record-centered or subject-centered.

Kadı defterleri, Osmanlı Devleti'nde şer'î mahkemelerde kadılar tarafından tutulan defterlerdir. Bu defterlere, yazıldıkları mekân esas alınarak "mahkeme defterleri", mahkemelerin çeşidi esas alınarak "şer'iyye defterleri" veya "şer'î mahkeme defterleri" ya da yazdırınlar esas alınarak "kadı defterleri" isimleri verilmektedir. Ayrıca bütün bu örneklerde "defter" yerine "sicil" kelimesi de kullanılabilir. Kadı defterleri, bir şehirde meydana gelen dava, alım-satım, belediye işleri; hükümet ve vakıflara ait bina, köprü, cami, su yolu inşaatı ve tamiri; ölüm, evlenme ve boşanma gibi her türlü olayı ihtiva eden yazılarla vali, kadı, müderris, imam vb. görevlilerin nasb ve azilleri, vakfiyeler, merkezden gönderilen emir, hüccet, berat gibi yazıların özetleri ya da sûretlerinin kaydedildiği resmî ve tarihî kaynaklardır. Bu defterler halkın duygu, düşünce, inanç ve davranışlarını, yaşanan olayları olduğu gibi aksettiren, dolayısıyla geçmiştin âdeta aynası durumunda bulunan birinci derecede önemli belgelerdir¹.

Sadece Türkiye için değil, Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu bütün şehirlerin tarihi açısından önemli belgeler içeren kadı sicilleri² maalesef Osmanlı Devleti'nin ancak son 450 yılına ışık tutabilmektedir. Çünkü savaşlar, düşman işgalleri, tabii afetler, bir süre kadıların ellerinde bulunması, uzun yıllar uygun olmayan yerlerde korunması vb. daha önceki yıllara ait olanlarla birlikte bir kısım defterlerin yok olmasına sebep olmuştur. Bu nedenle müzelerimizde, özellikle Selçuklular ve diğer

---

¹ Kadı defterlerinin içerdiği konu çeşitleri ve örnekleri için bk.: Özkaya, Yücel, "Sofya'da Milli Kütüphanedeki Şer'iyye Sicilleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIII/24, Ankara 1979-1980, s. 21; Baltacı, Cahit, "Şer'iyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu 17 Mayıs 1985*, İstanbul ts., s. 127-130; Çetin, Osman, "Bursa Şer'i Mahkeme Sicillerinden Notlar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, c. II, 1987, s. 60; Pay, Salih, *1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili (Analiz ve Değerlendirme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 1987, s. X-XV; Akgündüz, Ahmet, *Şer'iyye Sicili*, I-II, İstanbul 1988, c. I, s. 17-51.

² İnalçık, Halil, "Osmanlı Arşivlerinin Türk ve Dünya Tarihi İçin Önemi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu 17 Mayıs 1985*, İstanbul ts., s. 36.

Müslüman ve Türk devletlerine ait sicil de bulunmamaktadır³. Kadı defterlerinin bir kısmı Türkiye dışında, özellikle Osmanlı Devleti'nin birer parçası olan değişik ülkelerde kalmıştır⁴.

Şehir tarihleri açısından önemli olan siciller, belge çeşidi ve bolluğunu, Tanzimat'la başlayan yenileşme hareketlerinin akabinde kaybetmiştir. 1255/1839 tarihli Gülhâne Hatt-ı Hümayunu ile açılan Tanzimat döneminde, Şer'iyye mahkemeleri konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Söz konusu Hatt-ı Hümayunla özel ve kamu hakları teminat altına alındığı gibi, bu teminatın gereği olan hukukî düzenlemeler de yapılmaya başlanmıştır. Bu mahkemelerin görev ve yetkileri 1855'de neşredilen Şer'iyye Mahkemeleri Nizamnâmesi'nde belirlenmiş, 1867'de Şûra-yı Devlet Nizamnâmesi ile de kısıtlanmıştır. 1870 yılında nizâmiye mahkemelerinin kurulmasıyla da, söz konusu görev ve yetkiler bu yeni mahkemelere devredilmiştir⁵.

Türkiye'deki sicillerin sayısı yaklaşık olarak 18.000'dir. Bunların İstanbul ve civarına ait olan 9.866'sı İstanbul müftülük arşivindedir⁶. Diğer şehirlere ait olan 7.493'ü ise⁷ 1991 yılına kadar şehir müzelerinde bulunmakta idi. İstanbul müftülük arşivinde bulunan sicillerin dışındaki defterler 1991 yılından itibaren Millî Kütüphanede muhafaza edilmektedir.

Defterlerde, ilk zamanlar mahalli olaylarla ilgili belgeler sicillerin baş tarafına, merkezden gelen ferman, berat, buyruldu vs. belgeler ise defterin son tarafına yazılmış veya bazen her ikisi de karışık bir şekilde kaydedilmiştir. Fakat XVII. yüzyıldan itibaren, mahalli belgeler defterin bir başına, merkezden gönderilenler ise defter ters çevrilmek suretiyle defterin diğer başına yazılmıştır⁸.

---

³ Ongan, Halit, **Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili**, Ankara 1958, s. VIII; Çetin, Atilla, "*Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi*", **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu 17 Mayıs 1985**, İstanbul ts., s. 64-65, Çetin, Osman, a.g.m., s. 1.

⁴ Türkiye dışında kalan siciller için bk. Çetin, Atilla, "*Türkiye Haricindeki Osmanlı Şer'iyye Sicilleri Hakkında*", **İslâm Medeniyeti Mecmuası**, V/I, İstanbul 1981, s.49; Özkaya, a.g.m., s. 19 vd.

⁵ Geniş bilgi için bk. Mardin, Ebu'l-Ulâ, "*Kadı*", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1967, VI, 45-46; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı**, Ankara 1984, s. 108-110; Akgündüz, a.g.e., I, 76-81; Shaw, Stanford J. ve E.K. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, I-II, İstanbul 1982-1983, I, 109; Aksun, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi**, I-VI, İstanbul 1994, I, 86, 100.

⁶ Yeprem, Nuri, "*Arşiv, Şer'iyye Sicilleri Arşivi*", **Diyanet Dergisi**, VIII/80-81, Ankara 1969, s. 55.

⁷ Atalar, Münir, "*Şer'iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe*", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi**, sy. IV, Ankara 1980, s. 314.

⁸ İpşirli, Mehmet, "*Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri*", **Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990**, İstanbul 1991, s. 159.

A. DEFTERLERİN ÖNEMİ

Kadı defterlerinin Osmanlı tarihi araştırmalarındaki önemi bilinen bir gerçektir. Ancak Bursa kadı defterleri, Bursa'nın Osmanlı Devleti'nin ilk başkentlerinden olması ve ilk teşkilatlanmanın yine burada gerçekleşmesi nedeniyle diğere şehirlerdeki kadı defterlerinden daha önemli bir yer işgal etmektedir. Bursa kadı defterlerinin önemini artıran diğere bir özellik de, mevcut siciller arasında, bilinen en eski tarihli defterin bu arşivde bulunmasıdır⁹. Bursa kadı defterlerinin en eski tarihli A 1/1, 860-900/1455-1494 ve A 2/2, 867-868/1462-1463 nolu tereke defterleridir¹⁰. Ayrıca, 1062 adet sicil ile, defter zenginliği yönünden de İstanbul'dan sonra ikinci sırayı alması, söz konusu sicillere bir kat daha değere kazandırmaktadır.

B. DEFTERLERİN GÜNÜMÜZE ULAŞMASI

1991 yılından itibaren Millî Kütüphanede araştırmacıların istifadesine sunulan Bursa kadı defterlerinin 19. yüzyıla kadar mahkemelerde muhafaza edildikleri bilinmektedir. 1834 yılından itibaren Şeyh Süleyman Efendi Mektebi'nde depolanan siciller, 1854 depreminden zarar görmüşlerdir. Sicillerin bilinen ilk tamiri ve ciltlenmesi, Bursa İdare Meclisi Başkâtibi Bursalı Eşref Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. Bursa kadı defterleri 1868 yılında İstanbul'a götürülmüşlerdir. Bir müddet sonra Bursa'ya geri gönderilen siciller, bu tarihten sonra sırasıyla Çendik (Kazzazoğlu) Medresesi, Evkaf Dairesi mahzeni ve Ulu Cami'in pencerelerindeki dolaplar içinde muhafaza edilmiştir¹¹.

Siciller, 1924'de Şer'î mahkemelerin kaldırılmasından sonra Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün uhdesine geçmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı 3 Kasım 1941 tarihinde sicillerin buldukları şehir ve kasabaların müzelerinde korunmasına karar vermiş¹²; bu çerçevede Bursa kadı defterleri de 1945 yılında Bursa Arkeoloji Müzesi'ne devredilmiştir. Vakıflara ait muhasebe defterleri ile orijinal vakfiyeler sicillerden ayrı olarak vakıflar binasında muhafaza edilirken, 1958 Kapalı Çarşı yangınında yanmıştır¹³. Sicillerin yeri son olarak 1991 yılında değıştirilmiştir. Bu tarihte, İstanbul müftülüğünde bulunanlar hariç bütün siciller Millî Kütüphanede bir araya getirilmiş ve ait oldukları ilin alfabetik sırasıyla mikrofilmlere alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede, Bursa'ya ait sicillerin mikrofilmleri de 2000 yılında Bursa'ya kazandırılmıştır.

⁹ İnalçık, Halil, "Mahkeme", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1972, VII, 151.

¹⁰ Defterlerin en yenisi ise 1342/1923 yılına ait C 208 nolu defterdir.

¹¹ Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kütüğü*, I-IV, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel no: 4519-4522, I, 327.

¹² Pay, a.g.tez, s. XIII.

¹³ Baykal, Kâzım, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993, s. 5.

C. DEFTERLERİN NUMARALANDIRILMASI

Bursa kadı defterleri tespit edebildiğimiz kadarıyla üç kez numaralandırılmıştır. Bunlardan ilki 1868 yılında defterlerin İstanbul'a gönderilmesi sonrasında yapılmıştır¹⁴. İkinci numaralandırma, şer'î mahkemelerin 1924 yılında kaldırılmasından sonra, defterler Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne geri gönderildiğinde gerçekleştirilmiştir¹⁵. Son numaralandırılma ise defterlerin 1991 yılında Millî Kütüphaneye teslim edilmesinin ardından yapılmıştır.

Defterlerde biri harf, diğeri de rakam olmak üzere iki farklı numara vardır. A, B, C, ... gibi harf şeklindeki numaralandırma, defterlerin Bursa Müzesi'ne getirilmesinden sonra yapılmış ve bu tasnifte büyük ihtimalle defterlerin boyutları göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre defterlerin 208'i A, 408'i B, 238'i C ve 39'u da D şeklinde dört ana gruba ayrılmış, ancak 169'una tasnif numarası verilmemiştir. Defterlerin Millî Kütüphaneye gönderilmesinden sonra, daha önce tasnif edilmemiş olanları da "E" harfiyle numaralandırılmış, böylece Bursa ve kazaları ile Süğüt'e ait defterlerin tasnifi tamamlanmıştır. 1, 2, 3, ... gibi rakam şeklindeki numaralandırma ise, grup içinde sıralandırmadan ibarettir. Rakam şeklindeki numaralar da iki tane olup kesme işareti (/) ile birbirinden ayrılmıştır. Defterler kaynak olarak gösterildiğinde herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için her üç numarayı da belirtmek gerekir. Meselâ: "B 131/346".

Bursa kadı defterlerinden 798'i Bursa merkezi ve köylerine, 32'si Kemalpaşa'ya, 22'si Mudanya'ya, 20'si İnegöl'e, 10'u Gemlik'e ve 11'i de Bilecik'in Söğüt ilçesine aittir. E grubunu oluşturan 169 defterin tesbiti ise henüz yapılmamıştır.

D. DEFTERLER ESAS ALINARAK YAPILAN ÇALIŞMALAR

Yaptığımız araştırma kadı defterlerinin şimdiye kadar genellikle iki şekilde ele alındığını göstermiştir. Bunlardan birincisi defter merkezli, ikincisi de konu merkezli çalışmalardır.

1. Defter Merkezli Çalışmalar

Bu tarz çalışmalar genellikle iki aşamadan oluşur. Öncelikle defter günümüz alfabesine aktarılır, akabinde de defterdeki belgeler değerlendirilir. Defter merkezli çalışmalar ferman, berat, emir, hüküm vb. merkezle yapılan yazışmaların suretlerinin bulunduğu defterler¹⁶ üzerinde olabildiği gibi,

¹⁴ Kepecioğlu, a.g.e., I, 327.

¹⁵ Baykal, a.g.e., s. 5.

¹⁶ Merkezle yapılan yazışma suretlerinin bulunduğu bir defterin latinize ve analiz edilmesi şeklindeki çalışmalardan bazıları şunlardır: Pay, Salih, **1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili**

mahkemeye intikal eden farklı konulardaki dava özetlerinin yazıldığı¹⁷ veya sadece vakıf muhasebe kayıtlarının¹⁸ yer aldığı defterler de olabilmektedir.

Defterlerin günümüz alfabesiyle yazılması ve analiz edilmesi şeklinde yapılan çalışmalar, belgeleri okumaya vakti olmayan ve özellikle de belgelerin orijinallerini okuyabilecek alt yapıya sahip olmayan araştırmacılar için vazgeçilemez niteliktedir. Bu sebeple bu tarz çalışmalarda mutlaka belgelerde yer alan şahıs, yer, meslek, kurum vb. konuları içeren ayrıntılı bir indeks hazırlanmalıdır.

2. Konu Merkezli Çalışmalar

Bu tarz çalışmalar, tespit edilen bir veya daha fazla konunun kadı defterlerinden taranması temeline dayanır. Gerek yerli ve gerekse yabancı çok sayıda araştırmacı Bursa kadı defterleri üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Konu merkezli çalışmaların ilki ve en kapsamlısı Kâmil Kepecioğlu tarafından hazırlanan Bursa Kütüğü'dür¹⁹. Ayrıca Hikmet Turhan Dağlıoğlu, M.Turgut Koyunluoğlu ve Nazım Yücelt'in Uludağ ve Türkün²⁰ isimli dergilerde yayınladıkları belgeler ile Neşet Köseoğlu, Halil İnalçık, Musatafa Akdağ, Halil Sahillioğlu ve Süheyl Ünver'in Bursa defterlerini esas alan yayınları sicillere yönelik ilk çalışmalar arasında zikredilebilir.

Son yıllarda lisans üstü çalışmaların yaygınlaşmaya başlaması ile konu merkezli çalışmalar da ilgi görmeye başlamıştır. Bu çerçevede kadı defterleri esas alınarak, çok sayıda yüksek lisans veya doktora tezi hazırlanmış, makale vb. araştırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Bursa'da yer alan mektep, medrese, külliye vb. müesseselerin incelendiği kurumlar

---

(Analiz ve Değerlendirme), Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 1987; Sevim, Sezai, **Bursa'nın B 118/332 Numaralı Şer'iyye Sicili (Merkezi Yazışmalar: Transkripsiyon ve Değerlendirme) H. 1027-1028 / M. 1617-1619**, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE, Ankara 1987.

¹⁷ Mahkemeye intikal eden farklı konulardaki dava özetlerinin bulunduğu bir defterin latinize ve analiz edilmesi şeklindeki çalışmalardan bazıları şunlardır: Barcadurmuş, Şevket, **Bursa Şer'iyye Sicilleri'ndeki Hierî 1117-1121 Tarih ve B 189/412 Nolu Defterin İslâm Hukuku Açısından Tahlihi**, Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 1989; Döndüren, Hamdi (proje yöneticisi), **Bursa Mahkeme Sicilleri'nden 17. yüzyıla ait (A 154) ve (A 155) Defterlerinin İslâm Hukuku Açısından Analizi**, (projedeki diğer araştırmacılar: Davut Yaylalı, İbrahim Çelik, Ali Kaya, Akif Köten, Mustafa Bilgin, Muhammed Bilgin, Salih Karacabey, Remzi Kaya, Recep Cici), UÜ Yayınlanmamış Araştırma Projesi, 1997; Haluk Yıldız, **B 176 Numaralı Bursa Mahkeme Defteri (Metin ve Analiz)**, Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 2001.

¹⁸ Vakıflara ait bir muhasebe defterinin Türk alfabesiyle yazılması ve analiz edilmesi şeklindeki çalışmalardan biri şudur: Ahmet Yılmaz, **B 240 Numaralı Bursa Mahkeme Defteri (Metin ve Analiz)**, Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 2001.

¹⁹ El yazma halindeki bu eser, Bursa kadı defterlerinin tamamının gözden geçirilerek önemli görülen konuların tespitinin yapıldığı yegâne çalışma olup, UÜ İlahiyat Fakültesi'ndeki bir grup öğretim elemanı tarafından günümüz alfabesine aktarılmış, fakat henüz yayınlanamamıştır. Eserin orijinali Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bk. Genel no: 4519-4522.

²⁰ Her ikisi de Bursa Halkevi'nin 1935-1950 yılları arasında yayınladığı dergidir.

tarihine yönelik çalışmalar²¹ olduğu gibi, şehir tarihi²², sosyal²³, ekonomik²⁴, askeri²⁵ ve idari²⁶ tarihe yönelik araştırmalar veya sadece tereke²⁷, vakıf²⁸ ya da ferman²⁹ kayıtları esas alınarak yapılan çalışmalar da vardır.

3. Sınırlı Sayıda Deftere Dayalı Konu Çalışmaları

Bazı çalışmalarda, konu bir veya birkaç defterdeki belgelerle sınırlı tutulmaktadır. Bu tarz çalışmaların hedeflerinden biri araştırmacıya çok sınırlı bir alanda tespit ve değerlendirme yeteneği kazandırmaktır. Bu sebeple defterler Türk alfabesiyle yazılmadıkları gibi genellikle belgelerin özetleri de verilmez³⁰. Bu tarz çalışmaların en önemli özelliği, araştırmacıya

-
- ²¹ Bk. Çetin, Osman, *Arşiv Belgelerine Göre Bursa Dâruşşifâsı (1402-1923)*, Bursa 1995; Çetin, Osman, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, T.T.K. Ankara 1999; Hızlı, Mefail, *Bursa Mahkeme Sicillerine Göre XIV-XVI. Yüzyıllarda Bursa Medreseleri*, Doktora Tezi, UÜ SBE, Bursa 1991 (*Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim ve Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Medreseleri isimleri ile 1997 ve 1998 yıllarında iki ayrı kitap halinde yayınlanmıştır.*); Hızlı, Mefail, *Bursa Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Döneminde Bursa Sıbyan Mektepleri*, Doçentlik çalışması (1995 yılında yayınlanmıştır.); Yediyıldız, M.Asım, *Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulucami*, Doktora Tezi, HÜ SBE, Ankara 1995; Pay, Salih, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*, Doktora Tezi, UÜ SBE, Bursa 1996 (1996 yılında yayınlanmıştır.)
- ²² Bk. Koyunluoğlu, M.Turgut, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935; Köseoğlu, Neşet, *Tarihte Bursa Mahalleleri (XV ve XVI. Yüzyıllarda)*, Bursa 1946.
- ²³ Bk. İnalçık, Halil, "XV. Asır Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihinin Kaynakları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV/1- 4, 1954; "Bursa XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, c. XXIV, Ankara 1960; Sahillioğlu, Halil, "XV. Yüzyılın Sonu ile XVI. Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri", *ODTÜ Gelişme Dergisi (Özel Sayı)*, 1979-1980; Kurt, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Doktora Tezi, UÜ SBE, Bursa 1995 (1998 yılında yayınlanmıştır); Öcalan, Hasan Basri, *XVII. Yüzyılda Bursa'da Tasavvufî Hayat*, Doktora Tezi, UÜ SBE, (2000 yılında yayınlanmıştır); Karataş, İhsan, *Mahkeme Kayıtlarına Göre XVIII. Yüzyılda Bursa'da Gayrimüslimler*, Doktora Tezi, UÜ SBE (devam ediyor).
- ²⁴ Bk. Gerber, Haim, *Economy and Society In an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*, Jerusalem 1988; Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa "Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma"*, Doçentlik Çalışması.
- ²⁵ Bk. Ünver, Süheyl, "Bursa Şeri Sicillerinde Askeri Hükümler ve Kayıt Defterleri", *Belleten*, c. 28, 1964, ss. 769-772.
- ²⁶ Bk. İnalçık, Halil, "Osmanlı İdare, Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler", *Belgeler*, s. 17, Ankara 1988, s. 1-43; Abacı, Nurcan, *Osmanlı Hukukunun Uygulanmasına Yönelik Bir İdari Sosyal Tarih Araştırması; Bursa Örneği (1650-1700)*, Doktora Tezi, Ankara Ü. SBE, Ankara 1999.
- ²⁷ Bk. Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul 1988; Karataş, Ali İhsan, *XVI. Yüzyılda Bursa'da Yaygın Olan Kitaplar*, Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 1995.
- ²⁸ Bk. Tuncer, Yakup, *Mahkeme Sicillerine Göre XV: Yüzyıl Bursa Vakıfları*, Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 1992.
- ²⁹ Bk. İnalçık, Halil, "Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler", *Belgeler*, sy. 14, T.T.K., Ankara 1981 ve "Bursa Şer'iyye Sicillerinde Fatih'in Fermanları", *Belleten*, XI/44.
- ³⁰ Bir veya birkaç deftere dayalı konu çalışmalarından bazıları şunlardır: Yediyıldız, M.Asım, *Şer'iyye Sicilleri'ne Göre Bursa'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1655-1658)*, Yüksek Lisans Tezi, HÜ SBE, Ankara 1988; Albayrak, Hasan, *982-994 / 1574-1585 tarihinde Bursa'da Sosyal Düzen (A 139/166*

birinci el kaynakları değerlendirme tecrübesi kazandırmasıdır. Fakat bununla birlikte, aynı defterden farklı konularda inceleme yapmak isteyen diğer araştırmacıların defterin orijinal nüshasına tekrar dönmek durumunda kalmaları telafisi zor bir zaman kaybına sebep olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, Ahmet, **Şer'iyye Sicili**, I-II, İstanbul 1988.
- Aksun, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi**, I-VI, İstanbul 1994.
- Atalar, Münir, "*Şer'iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe*", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâmî İlimler Enstitüsü Dergisi**, sy. IV, Ankara 1980.
- Baltacı, Cahit, "*Şer'iyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi*", **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu 17 Mayıs 1985**, İstanbul ts.
- , "*Türkiye Haricindeki Osmanlı Şer'iyye Sicilleri Hakkında*", **İslâm Medeniyeti Mecmuası**, V/I, İstanbul 1981.
- Çetin, Atilla, "*Osmanlı Arşivlerinin Tarihçesi*", **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu 17 Mayıs 1985**, İstanbul ts.
- Çetin, Osman, "*Bursa Şer'i Mahkeme Sicillerinden Notlar*", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 2, c. II, 1987.
- İnalçık, Halil, "*Mahkeme*", **İslâm Ansiklopedisi**, c. VII, İstanbul 1972.
- , "*Osmanlı Arşivlerinin Türk ve Dünya Tarihi İçin Önemi*", **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu 17 Mayıs 1985**, İstanbul ts.
- İpşirli, Mehmet, "*Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri*", **Tarih ve Sosyoloji Semineri 28-29 Mayıs 1990**, İstanbul 1991.
- Mardin, Ebu'l-Ulâ, "*Kadı*", **İslâm Ansiklopedisi**, c. VI, İstanbul 1967.
- Kâzım, Baykal, **Bursa ve Anıtları**, Bursa 1993.
- Kepecioğlu, Kâmil, **Bursa Kütüğü**, I-IV, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel no: 4519-4522.
- Ongan, Halit, **Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iyye Sicili**, Ankara 1958.
- Özkaya, Yücel, "*Sofya'da Millî Kütüphanedeki Şer'iyye Sicilleri*", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, XIII/24, Ankara 1979-1980.

---

nolu Bursa Şer'iyye Sicili'ne Göre), Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 1991; Öcalan, Hasan Basri, **B 97/302 nolu Bursa Şer'iyye Sicili'ne Göre Bursa'da Hayat: (Sosyal ve Dini)**, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE, İstanbul 1992.

- Pay, Salih, **1069-1070/1659-1660 Tarihli Bursa Şer'iyye Sicili (Analiz ve Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, UÜ SBE, Bursa 1987.
- Shaw, Stanford J. ve E.K. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, I-II, İstanbul 1982-1983.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı**, Ankara 1984.
- Yeprem, Nuri, "*Arşiv, Şer'iyye Sicilleri Arşivi*", **Diyanet Dergisi**, VIII/80-81, Ankara 1969.